

De kleine professor uit Wittenberg

19-04-2010 16:45 | tekst dr. C. R. van den Berg

[Philippus Melanchthon overleed op 19 april 1560, biddend, 63 jaar en 63 dagen oud.](#)

Op 19 april 1560 voelt Philippus Melanchthon zijn stervensuur naderen. De barbier moet langs-komen om zijn baard en haar te verzorgen. Melanchthon trekt drie schone, linnen hemden aan. Voortdurend is hij in gebed, onder meer voor Gods Kerk op aarde. De reformator sterft dezelfde dag nog.

Melanchthon, die 450 jaar geleden overleed, geldt als een van de belangrijkste reformatoren. Hoewel minder bekend dan Maarten Luther en Johannes Calvijn, was hij van grote betekenis voor het protestantisme.

In 1507, na het sterven van zijn vader, vertrok Philip naar Pforzheim, om opgevoed te worden door zijn grootmoeder Reuter. Hij bezocht daar de Latijnse school. Een oudoom, de humanist Johannes Reuchlin, stimuleerde Philips interesse in de klassieke talen. Reuter vertaalde ook zijn familienaam in het Grieks: Schwartz-erdt (de zwarte; zwarte aarde) werd Melanchthon.

Een universitaire opleiding genoot Philip aanvankelijk te Heidelberg, waar hem de klassieke talen, de filosofie en de astronomie boeiden. In 1516 publiceerde hij een Griekse grammatica. Hij zette de studie te Tübingen voort en werd daar in 1519 magister in de vrije kunsten. Voor Philip had de Bijbel het hoogste gezag. Over de transsubstantiatieleer van Rome dacht hij kritisch.

In 1518 benoemde keurvorst Frederik de Wijze hem tot hoogleraar Grieks aan de universiteit te Wittenberg, op voorspraak van Reuchlin. Spoedig ontstond er tussen Luther en Melanchthon een hechte vriendschap. De jonge hoogleraar ging tot de Reformatie over en bekende later: „Ik heb aan Luther in de eerste plaats te danken dat ik van hem geleerd heb wat het Evangelie is.”

Over zijn bekering is weinig bekend. Waarschijnlijk is hij door de theologische studie bij Luther (Melanchthon was eerst tegelijkertijd docent Grieks én student theologie!) door het Woord gegrepen. Deze overgang naar de Reformatie vormde voor Reuchlin de aanleiding om Philip te onterven. Hij liet hem zijn waardevolle bibliotheek niet na.

Opmerkelijk is Luthers uitspraak: „Deze kleine Griek overtreft mij zelfs in de theologie.” En Philips fenomenale kerkhistorische kennis werd algemeen erkend toen hij in 1519 tijdens een twistgesprek met dr. Johannes Eck te Leipzig Luther op de achtergrond adviseerde. De roomse oppositie raakte geïrriteerd.

Reeds in 1521 publiceerde Melanchthon zijn „Loci communes” (kernbegrippen van de Bijbelse leer), in feite de eerste protestantse dogmatiek. Hij assisteerde Luther bij de Duitse Bijbelvertaling. Na de voltooiing, in 1534, concludeerde Luther: „Hij spreekt Hebreeuws als een rabbijn en Grieks als iemand die in Griekenland geboren is. In Philip vereer ik het werk van mijn God.”

Het onderwijs ging zowel Luther als de kleine professor uit Wittenberg ter harte. Zij bevalen de Duitse vorsten goede scholen aan. Er kwamen Latijnse scholen en gymnasia. Melanchthon stimuleerde allerlei initiatieven en ontwikkelde studieplannen. Van zijn hand verschenen ook studieboeken. Vandaar zijn bijnaam „praeceptor Germaniae”, leraar van Duitsland. Melanchthons pedagogische visie bleef tot in de 20e eeuw invloedrijk.

Regelmatig reisde Melanchthon door Saksen om kerken en scholen te bezoeken. Teleurstellingen bleven hem daarbij bepaald niet bespaard: soms konden zelfs priesters het Onze Vader of de Tien Geboden niet opzeggen. „Hoe kan het”, verzuchtte hij, „dat men arme mensen tot nu toe in zo’n grote onkunde en domheid heeft gelaten? Mijn hart bloedt als ik deze ellende zie.” In het handboek „Unterricht der Visitatoren in Kurfürstentum Sachsen” bood hij richtlijnen aan voor ambtelijk toezicht op kerk en school.

Ook bleek „de kleine Griek” een bekwaam verdediger van de lutherse leer. Hij was in 1529 te Marburg aanwezig bij de discussies tussen theologen, zoals de Zwitser Huldrych Zwingli, over de juiste betekenis van het heilig avondmaal. Melanchthon vertegenwoordigde in 1530 „het lutherse kamp” op de rijksdag te Augsburg. Luther (die vogelvrij was) kon Saksen niet verlaten, maar verbleef in de omgeving, op de vesting Coburg. Het was Melanchthons taak te formuleren wat de leer van Wittenberg inhield. Zo ontstond de Augsburgse Confessie.

Het was Melanchthons streven een definitieve breuk met Rome te voorkomen. Hij gebruikte ruime formuleringen, waar alle partijen zich in konden vinden. Luther concludeerde dat hij zo zoetjes niet kon stappen. De tweede versie was scherper. In 1540 en 1541 woonde Melanchthon de godsdienstgesprekken in Worms en Regensburg bij en streefde hij naar eenheid onder de protestanten. Moeilijkheden ontstonden toen Melanchthon later de calvinistische avondmaalsvisie accepteerde; de ‘echte’ lutheranen namen hem dat zeer kwalijk.

De Engelse koning Hendrik VIII wilde Melanchthon „losweken” van Wittenberg. Zonder succes: diens keurvorst weigerde toestemming. Maar toen de fijnbesnaarde Philip vernam hoe Hendrik zijn vrouw had laten ombrengen, wilde hij niet eens. Om de binding met Wittenberg hechter te maken, schonk de keurvorst Melanchthon een ruime woning, die nu een museum is.

In de roerige jaren dertig, toen de Turken verder oprukten in Oost-Europa en Rome de Reformatie wilde uitroeien, werden in Melanchthons aanwezigheid de Schmalkaldische Artikelen opgesteld. Daarin beloofden de Duitse protestanten elkaar militaire bijstand. In 1546 brak de Schmalkaldische oorlog uit, een burgeroorlog over religieverschillen. Melanchthon verliet Wittenberg toen tijdelijk. Op 19 april 1560 voelde Philippus Melanchthon zijn stervensuur naderen. De koorts verzwakte hem. Voortdurend was hij in gebed. Zou Rome het verloren terrein heroveren? Een krachtige biersoep verkwikte hem korte tijd. Om een uur of acht in de morgen nam de koorts toe. De doodstrijd begon. Toen dr. Peucer, zijn schoonzoon, vroeg of hij nog iets wenste, luidde het antwoord: „Niets dan de hemel, en daarom, vraag me maar niets meer.”

's Avonds om zes uur kwam het einde. Familieleden en vrienden stonden om zijn bed geschaard en honderden studenten wachtten voor het woonhuis. Een predikant sprak de hogepriesterlijke zegen uit en Melanchthons collega prof. Winsheim hield hem voor: „In Uw handen, Heere, beveel ik mijn geest. Gij hebt mij verlost, Gij getrouwe en waarachtige God!” Melanchthon bevestigde dit. Dezelfde dag overleed hij, biddend, 63 jaar en 63 dagen oud. Wittenberg rouwde om dit verlies. Zijn graf bevindt zich in de slotkapel aldaar, slechts op enkele meters afstand van Luthers laatste rustplaats.

Spraakgebrek

Het gebeurde op 29 augustus 1518. De universiteit van Wittenberg, in het Duitse Saksen, verwelkomde een nieuwe hoogleraar: Philippus Melanchthon. De eerste indruk over hem was niet zo positief. Hij had een weinig imponerend, tenger figuur en een spraakgebrek. Nu zou men zeggen: „Zijn uitstraling was gering.” Dat veranderde toen de 21-jarige professor college gaf, want de studenten hingen aan zijn lippen. Wie was die jonge geleerde toch? Hij werd op 16 februari 1497 in het Zuid-Duitse Bretten geboren als Philippus Schwartzerd, een zoon van de wapensmid Georg Schwartzerd en diens echtgenote Barbara Reuter.

„Vaarwel, ik zal je spoedig volgen”

Philippus Melanchthon en Katharina Krapp waren ongeveer even oud. Op 26 november 1520 huwden zij in hun woonplaats Wittenberg, waar Katharina's vader lakenkoopman was en het ambt van burgemeester uitoefende. In hun woning groeiden vier kinderen op.

In 1557 bezocht Melanchthon voor de laatste maal Heidelberg aan de Neckar. Daar had hij in zijn jonge jaren onbezorgd kunnen studeren. Het leek prettig diverse oude bekenden weer eens te ontmoeten. Zijn broer Georg, inmiddels burgemeester van hun geboortestadje Bretten, zocht hem eveneens op.

Het waren gelukkige dagen. Maar ongedacht stond hier ook zijn vriend Joachim Camerarius. Diens boodschap was zeer ernstig, zodat het moeite kostte die te vertellen. Pas de volgende dag ging Camerarius daartoe over: „Philip, je vrouw is overleden.”

Nadat Melanchthon een tijdje had gezwegen, keek hij naar de hemel en sprak: „Vaarwel, ik zal je spoedig volgen.”